

<https://doi.org/10.59849/2313-5204.2024.2.106>

ETNOGRAFIYA
ЭТНОГРАФИЯ
ETHNOGRAPHY

SACİDE ÇOBANOĞLU (Türkiye)*

MİT RİTÜEL KURAMI
İLE TÜRK DÜNYASINDA TOPLUM 6.0 EKOLOJİK SANAYİ DEVRİMİ
SÜPER BİLGİ TOPLUMU ÖNCESİ POSTMODERN BAĞLAMıyla
KURBAN GELENEĞİ

Özet

Çağımızda yaşadığımız teknolojik gelişmelerin ilk tasarımları ilk çağlara, insanlığın mitolojik dönemlerine dayanmaktadır. Hayata anlam yükleme çabası içindeki insan, mitler, masallar, efsaneler; kültürler, ritüeller, gelenekler ve bunlara bağlı olarak değerler yaratmış, böylece hayatını anlamlı kılmaya çalışmıştır. Kurban geleneği; Türk dünyasının bütün topluluklarınca uygulanmış kadim bir gelenektir. Bu bağlamda kurban geleneği, insanının hayata anlam yükleme safhasında işlevselliğe yönelik en önemli olgularından biridir. Yaşadığımız dönem; *Toplum 5.0 Süper Akıllı Toplum Biçimi* insanlığın kadim bilgiler ışığında ilerleyişinin sanal dünyaya, çevrimiçi yaşama aktarılacağı *Büyük Patlama Metaverse* evresinin son basamağı ve *Toplum 6.0 Ekolojik Sanayi Devrimi Süper Bilgi Toplumu* öncesinin ilk basamağıdır. Bu dönemde yaşanan teknolojik gelişmeler, Türk dünyasında özellikle Türkiye sahasında kadim kurban geleneği konusundaki fikirlerin ve uygulamaların form değiştirmesine yol açmıştır.

Bu çalışmada mit ritüel kuramı bağlamında *Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Doğu Türkistan ve Türkiye* sahaslarında yönlendirilmiş görüşme yöntemiyle yapılan mülâkatlarla geçmişteki ve günümüz Toplum 5.0 Süper Akıllı Toplum Biçimi kapsamında kurban geleneğinde yaşanan değişimler ve sabit unsurlar tespit edilmeye çalışılacak ve Toplum 6.0 Ekolojik Sanayi Devrimi Süper Bilgi Toplumu döneminde gelenekte yaşanacak olası uygulama değişimlerinin neler olabileceği konusunda fikirler ileriye sürülecektir. Çalışmanın amacı; mit ile ritüel unsurlarının değişen toplum biçimleriyle birlikte gelenekler üzerindeki etkisinin ne olduğunun ve geleneklerin sürdürülebilirliği noktasında mit ile ritüel unsurlarının herhangi bir katkısı olup olmadığının ortaya konulmasıdır.

Anahtar sözcükler: *Mit Ritüel Kuramı, Kurban geleneği, Türk dünyası, Postmodern bağlam, Ekolojik Sanayi Devrimi.*

* Emekli Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Dr. E-mail: sacidecobanoglu@gmail.com

Giriş

İnsan doğası itibarıyla yaşadığı hayat anlam yüklemeye çalışmakta ve bu değerler vasıtasıyla dünyayı, evreni ve yaşadığı hayatı değerli kılmaktadır. Bu safhada işlevselliğe yönelik en önemli olgularından biri kurban olgusu ve beraberinde gelen kurban kesme ritüelleridir. İnsanlığın erken dönemlerinden günümüze kadar ulaşan insanın sevdiği ve değer verdiği bir varlık için kurban vermesi eylemi uygarlık tarihinin bütün aşamalarında kendine yer bulmuştur. Günümüzde *Toplum 5.0 Akıllı Toplum Biçimi* yaşanmaktadır. Bulduğumuz nokta, bu geçiş dönemini ifade eden *Büyük Patlama Metaverse* evresinin yaşanmaya başlandığı ve *Toplum 6.0 Ekolojik Sanayi Devrimi Süper Bilgi Toplum Biçiminin* yaşanmaya başlanacağı dönemin ilk basamağı olarak tanımlanabilir. Bu dönemde kadim geleneklerimiz, teknolojinin erişilmez hızıyla farklı noktalara taşınmakta, taşındığı ölçüde evrilmekte ve form değiştirmektedir.

Türk dünyasında en eski dönemlerden beri uygulan gelen kurban geleneği; günümüzde yaşanan teknolojik gelişimin etkisiyle dünyada meydana gelen akıl almaz değişimle birlikte özellikle Türkiye sahasında yavaş yavaş şekil değiştirmeye başlamıştır. Türk kültüründe Kurban Bayramı'ndan aylarca önce alınıp evlerin bahçelerinde bakılarak büyük bir ihtimamla bayrama hazırlanan, kınalanan, süslenen koçların kurban edilmesi bugün farklı düşünce ortamlarında, hayvansever gruplar tarafından eleştirilmekte ve kurban için ödenen ücretin yardım derneklerine bağışlanmasının daha yerinde olacağı fikri ileri sürülmektedir. Toplumdaki bu farklı bakış açıları geleneğin işleyişinde ve işlevinde değişime yol açmaya başlamış ve kurban için ödenen ücretleri bağış olarak kabul eden birtakım kurumsal yapıların, farklı oluşumların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Türk dünyası yetmiş yıl gibi uzun bir zaman Sovyet yönetimi altında kalmış ve dünyayla iletişim kurulmayan demir perde ülkeleri olarak adlandırılmıştır. Bağımsızlıklarını kazanmaya başladıkları 1991 yılı itibarıyla iletişime geçilen Türk dünyasının halk felsefesinde, etik anlayışında herhangi bir değişim yaşanmadığı görülmüştür. Türk dünyasının birlikteliğini, ayrı kaldığı bu uzun zaman içinde dahi sürdürebilmiş olması âdet, gelenek, görenek, töre ve örflerinin devamlılığını sağlamakla mümkün olmuştur. Toplumları hayata karşı bir duruş belirlemelerini ve yok olmadan geleceğe yürüyebilmelerini sağlayan kadim öğretiler olarak tanımlayabileceğimiz halk felsefesi, bir harç görevi yapmakta ve toplumları bir arada tutmaktadır. Bu bağlamda çalışmamızın konusu; kadim geleneklerimizden biri olan kurban geleneğinin, dijital çağda, postmodern algı çerçevesinde, Türk dünyasında ayrı kalınan uzun zaman içinde uygulanmaya devam edip etmediği, söz konusunu uygulamanın çerçevesini geleneğin mitiyle mi ritüeliyle mi oluştuğu ve Türkiye'de yaşanan değişimin Türk dünyasının Türkiye dışı sahasında da görülüp görülmediği sorularının araştırılmasıdır. Çalışmamızda kurban olgusu, mit ritüel kuram dahilinde *Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Doğu Türkistan ve Türkiye* sahalarında yönlendirilmiş görüşme yöntemiyle yaptığımız mülâkatlarda elde edilen materyalden hareketle incelenecektir.

1. Türk Dünyasında Kurban Olgusu

Türk dünyasında kurban geleneği, Türk topluluklarının sosyal yaşamlarında arkaik dönemlerden itibaren varlığını sürdüren köklü bir gelenektir. Tanrıya yakarma, bereket dileklerinde bulunma, toplumlar arasında yapılan antlaşmaları kutlama amacıyla birlikteliği ifade eden mutlu günlerde, toylarda, düğünlerde, şöenlerde, bayramlarda ya da ölümlerde, ataları anmak için yapılan mezar ziyaretlerinde ve daha birçok etkinlikte kurbanlar sunulduğu görülmektedir (Eberhard, 1996: 69).

Eski Türklerde birçok Türk boyunda kurban geleneğinin var olduğu ve Tanrı Bay Ülgen'e kurban sunulduğu görülmektedir. Özellikle Kam törenlerinde merkezî kutsal mekân inancı doğrultusunda gerçekleştirilen ritüellerden biri kurban ritüelidir. Eski Türk kozmolojisinde yeraltı, yerüstü ve gökyüzünü birleştiren eksenin bir dağ olduğu yanı sıra bu dağın aynı zamanda bir ağaç olduğu kabulü mevcuttur. Kamlık mertebesine yükselecek birey, rüyasında bu dağa tırmanır, gökyüzüne ulaşır ve Tanrı Ülgen'e kurban sunar (Çobanoğlu, 2014: 77).

Başkurlarda Gök Tanrı'ya kurban vermek töreni, kutsal bilinen dağlarda yapılmaktadır. Başkurlar kurban kesmeden *Tura Tev* olarak adlandırdıkları kutsal dağlarına kesinlikle çıkılmamaktadır (Baş, 2016: 924-930). Altaylılar kutsal boy dağlarına kanlı ve kansız olmak üzere iki türde kurban sunmaktadırlar. Altaylılar dağ ruhlarına kanlı kurban sunacakları zaman kısarak kurban etmekte kansız kurban "saçı kurbanı" sunacakları zaman doğaya bulgur karıştırılmış süt serpmektedirler (Sönmez, 2008: 98).

Sagay Türklerinin *tay tayanı* adını verdikleri dağ kurbanı törenlerini üç yılda bir yapmakta ve bu törenlerde kurban kesmektedirler (Çobanoğlu, 2001: 55). Sagaylarda, törende kesilecek kurbanlıkların üç yaşını doldurmamış beyaz koçlar olma zorunlulukları mevcuttur. Kurban törenlerine kadınların katılmasının yasaktır, kurban törenini erkekler gerçekleştirir (Çobanoğlu, 2020: 43-48).

Çin kaynaklarına göre merkezi Ötüken olan Kök Türkler de tıpkı kendilerinden önceki Türkler gibi Kutlu Atalar Mezarlığı'nda kurban keserlerdi. Tabgaç sülalesi zamanında da baharın ilk aylarında kutsal Atalar Mezarlığı'nda Kök Tengri'ye kurbanlar sunmuşlardır. Kurban töreninden sonra kayın ağaçları dikilmektedir. Böylece "kutlu ormanlar" meydana getirilmektedir. Kök Türkler deri ve keçeden tözler yapmakta ve bu tözleri, iç yağıyla yağladıktan sonra sııklara asmaktadırlar. Çin kaynaklarında yılın dört mevsiminde de kurban kestikleri kayıtlıdır (Gömeç, 2003: 80). Yine eski Türklerde Ergenekon'dan çıkış, bir bayram olarak kurbanlar keserek kutlanılmaktadır. Bu kutlu güne *Ergenekun Bayramı* adını vermişlerdir. Atalarının yeniden çoğaldıkları bu yere her sene giderek, eğlenceler tertip eder ve kurbanlar keserlerdi. Buraya *Ata Sini* yani *Kutlu Atalar Mezarlığı* adını vermiş, orada kurultaylar düzenlemişlerdir. Kağanlık seçimlerini yeni yılı karşılarken burada düzenledikleri merasimler eşliğinde yapmışlardır (Gömeç, 1998: 452).

2. Kuran-ı Kerim'de Kurban Olgusu

Kuran-ı Kerim'de kurban şu ayetlerde geçmektedir: Mâide sûresi 27. ayet; Hacc sûresi 28., 34., 35., 36., 37. ayetler; Kevser sûresi 2. ayet ve Sâffât Sûresi

102., 103.,104.,105.,106.,107. Kuran'ın Hacc sûresinde Allah, Hz. Muhammet'e insanları hacca çağırmasını söyledikten sonra 28. ayette kurbanla ilgili şu buyrukları dile getirmektedir: *Ta ki kendi menfaatlerine şahit olsunlar; Allah'ın onlara rızık olarak verdiği hayvanları belli günlerde kurban ederken O'nun adını ansınlar. Siz de bunları yiyin, çaresiz kalmış yoksulu da doyurun (Kuran, Hacc 22/28).* Yine Hacc sûresinin 34., 35. ayetlerinde kurbanla ilgili olarak şöyle denilmektedir: *Her ümmet için Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanların üzerlerine O'nun adını anarak kurban kesmeyi meşru kıldık (Kuran, Hacc 22/34-35).* Bu ayet, Müslümanların kurban keserken diğer "ümmet"lere buyurulduğu gibi Allah'ın adını anmaları; kesim niyetinin yönünü belirtme gereğini; böyle yapıldığı takdirde kurbanın geçerli olacağı anlatılmaktadır. Yine bu sûrenin 36., 37. ayetlerinde kesim işleminin nasıl yapılması gerektiği; ne zaman yenebileceği; kimlere verileceği ve kurbanın niçin kesilmesi gerektiği konuları açıklanmaktadır. Ayette kurbanını ne kanının ne de etinin Allah'a ulaşmayacağı açık seçik belirtilmektedir. Kurbanda asıl olanın niyet ve ibadet olduğu vurgulanmaktadır. Kevser sûresinin 2. Ayetiyle, Hicret'in ikinci yılında gerekli şartları taşıyan Müslümanlara kurban kesmek zorunlu kılınmıştır. Burada: *Öyleyse Rabbin için namaz kıl, kurban kes (Kuran, Kevser 108/2)* buyruğu yer almaktadır. Sâffât sûresinin 100., 105. ayetlerinde, İbrahim'in oğlunu kurban olarak Allah'a sunması olayı anlatılır. Aynı sûrenin 106., 107. ayetlerinde, bunun bir deneme olduğunu ve İbrahim'e bu deneme karşılığı olarak büyük bir kurbanlık verildiğini ifade edilmektedir (Erginer, 1997: 109-110).

2.1. Sâffât Sûresi'nde Kurban Olgusu

Çalışmamızda Kurban Bayramlarında kurban kesimlerinde anlatılması sebebiyle Sâffât Sûresi'nde yer alan Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmesini bir mit olarak ele alınacaktır. Kıssanın mit olarak ele alınması, daha önce mit bahsinde yer verdiğimiz Malinowski'nin mitin işlevsel yönünü ortaya koyarak yaptığı tanım doğrultusundadır. Buna göre Malinowski (1998); Mit arkaik bir topluluk içinde var olduğu biçimiyle yalnızca anlatılacak bir öykü değil, aynı zamanda bir gerçekliktir. Bu modern romanlarda anlatılan türden basit bir kurgu değil, yaşanan bir gerçekliktir. Çünkü mitin altında yatan olayların uzak geçmişte ortaya çıktığına, dünyanın ve insanın yazgısı üzerinde etkisini sürdürdüğüne inanılır demek suretiyle düşüncelerini dile getirmektedir (Akt. Çobanoğlu, 2001: 18). Türk dünyasının kadim geleneklerinden biri olan kurban geleneği, günümüz 5.0 Akıllı Toplum Biçimi'nde de devamlılığını sürdürmektedir. İslamiyet'in kabulüyle hac görevinin yerine getirildiği Hicri yılın sonlarına tekabül eden Zilhicce ayının 10., 11., 12. ve 13. günleri *Kurban Bayramı* olarak kutlanmaktadır. Kurban Bayramı'nda maddi olanağa sahip kişiler kurban kesmekte İslami kuralları dâhilinde pay ederek ihtiyaç sahiplerine dağıtmaktadırlar.

3. Mit-Ritüel Kuramı

Mit-ritüel kuramı metin merkezli kuramlardan biridir ve kurucusu *Lord Ragland*'dir. Mit-ritüelist kuramın ortaya çıkış sebebi bir bakıma Edward Tylor'un çalışmalarıyla başlayan *Kültürel Evrim Kuramı*ndaki mitlerin temelinin tarihsel

gerçeklerden kaynaklandığı düşüncesine tepkidir. Tylor, günümüzde yaşayan birtakım geleneklerin geçmişin kalıntıları olması sebebiyle bu kalıntılardan yola çıkılarak tarih öncesinin kurgulanabileceğini söylemiştir, Lord Raglan bu düşünceye karşı çıkmaktadır. 1955 yılında yayınladığı *Mit ve Ritüel* adlı çalışmasında Raglan, yaptığı çalışmanın amacının; mitlerin eski dönemlerde yaşamış vahşi insanların bozulmuş ürünleri” olduğunu iddia eden eski moda teorileri, delillerle çürütmek ve mitlerin sadece ritlerle ilişkili olarak ortaya çıkan anlatılar olduğunu göstermek olduğunu söylemekte ve bu sonuca *Levitus* anlatısını incelemek suretiyle vardığını ifade etmektedir. Levitus’un ilk bölümünde mitolojik karakter Aaronun tanrılara kurban kesmesi anlatılmaktadır. Bu bir *mittir*, anlatının birinci bölümünde kurban kesme mitinin kaynağı, dayandığı köken anlatılmaktadır. Anlatının 12. bölümünde bu kez Aaron’un kestiği kurbanın kanının etrafı saçması ve yağını da sonsuzluğa ulaşmak yolunda koku vermesi amacıyla yakması anlatılmaktadır. Burada artık mitin çıkış noktası değil, ritüelleri anlatılmaktadır. Mit bilinmiş, kabul edilmiş, inanca göre gerçekleşme kuralları içselleştirilmiştir. Mit, ritüelleştirilmiştir (Çobanoğlu, 2024: 229-230).

Raglan, ilk anlatının mitin ortaya çıkışına tanıklık ettiğini, ikinci anlatının ise mitin artık bir dini kurala, bir ritüele dönüştüğünün göstergesi olarak bu noktada sadece ritüelden bahsetmenin yeterli olduğunu söylemekte ve söz koşunu örnekten yola çıkarak mitlerin bir kurala dönüştüğünü, ritlendiğini dolayısıyla tarihsel olarak gerçek olmadıklarını iddia etmektedir. Bu düşüncesini destekleyen örnekler olarak *Canterburg Hac Ziyaretleri ve Guy Fawkes Gecesi* törenlerini vermektedir. Raglan (1955: 454-461) bu örneklerden yola çıkarak mitlerin, tarihsel bir olayla ilgileri olsun olmasın onların dinî önemi olan unsurlar olduklarını söylemektedir. Ritüellerin mitlerden daha eski olduğu ve elde bulunan bazı mitlerin, çeşitli nedenlerle zaman içinde ritlerinden ayrılmış olabileceği düşünmektedir (Akt. Çobanoğlu, 2024: 230-232).

4. Mit Ritüel Kuramı Bağlamında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Doğu Türkistan ve Türkiye Türkleriyle Yönlendirilmiş Görüşme Yöntemiyle Yapılan Mülâkatlar Bağlamında Kurban Geleneği

Çalışmada araştırma evreni; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Doğu Türkistan ve Türkiye sahası olarak belirlenmiştir. Her ülkeden 2 kişi olmak kaydıyla 18 yaş üstü 12 kişi ile whatsapp üzerinden görüşme sağlanmıştır. Doğu Türkistan bölgesi mülâkatları, Türkiye’de ikamet etmekte olan Uygur Türkleriyle yapılmıştır. Çalışma kapsamında kaynak kişilere dört soru sorulmuştur.¹ Sorular şu şekildedir:

¹ Çalışma kapsamında yönlendirilmiş görüşme yöntemiyle yapılan mülâkatlarda kaynak kişilere dört soru sorulmuştur. Kaynak kişilerle yapılan mülâkatlar sohbet havasında gerçekleştirilmiş ve soruların cevaplarının yanı sıra kaynak kişilerin yorumlarına da yer verilmiştir. Mülâkatlarda kaynak kişilerin isimlerinin müstear olarak verilerek çalışmada kullanılacağı kendilerine bildirilmiştir. Çalışmanın hacimli bir çalışma olması göz önünde bulundurularak sorulara verilen cevaplar, her ülkeden bir cevap olmak kaydıyla örneklenmiştir.

Yönlendirilmiş Görüşme Mülâkat Soruları:

1. Ülkenizde Kurban Bayramı'nda kurban kesiyor musunuz?
2. Ülkenizde Kurban Bayramı'nın çıkış nedeni olarak bilinen; Hz. İbrahim oğlunu kurban etmek üzereyken Allah tarafından Cebrail aracılığıyla kendisine bir koç gönderilmesi ve Hz. İbrahim'in oğlu yerine bu koçu kurban etmesi miti/kıssası/olayı size çocukken anlatıldı mı; siz bunu çocuğunuza anlattınız mı?
3. Ülkenizde kurban kestiğiniz zaman çevrenizdeki insanlardan ekolojik dengeyi bozduğunuz, hayvana zarar verdiğiniz ya da çevreye zarar verdiğiniz yönünde tepki alıyor musunuz?
4. Ülkenizde büyük marketlere vekalet vererek adınıza kurban kesilmesi ya da kurban kesmek yerine ihtiyaç sahiplerine kurbanın ücreti miktarınca yardım yapılması şeklinde bir uygulamanız var mı?

4.1. Yönlendirilmiş Görüşme Yöntemiyle Yapılan Mülâkat Örnekleri:**1. Ülkenizde Kurban Bayramı'nda kurban kesiyor musunuz?****1.1. Türkiye Sahası:**

K.K-1: Tabi, bizde Kurban Bayramı'nda kurban kesmek çok önemli bir ibadettir. Bizim evde çocukluğumdan beri kurban kesilir. Fakat son yıllarda Türkiye'de kurban kesilmesine karşı tepkiler var. Hayvanseverler hayvanların kesilmesine karşı, bir grup çevreci sokaklarda kurbanın kanlarının, organlarının bulunmasından rahatsız, bir grup da kurbanın kaçmasından, sokaklarda kovalanmasından bu görüntülerin tv kanallarında yayınlanmasından rahatsız. Aslında bütün sorun Kurban Bayramı'nın dokuz günlük tatillerle kutlanması. Herkes tatile gittiği için bayramın anlamı kalmadı, bayram kutlayan da kalmadı. İnsanlar kurban kesmek yerine tatile gidiyor.

1.2. Azerbaycan Sahası:

K.K-2: Bizde, Kurban Bayramı'nda mutlaka kurban kesilecek şartı bilinmez. Kurban adağı adamak geleneği daha çok devam ediyor bizde. Çok zaman bizim köylerimizde pirllerimiz var, ocaklarımız var. Halkın inandığı yerler, orada kesilir. Bakü'de de mübarek sayılan birkaç yer vardır orada kesilir. Bakü'ye yakın Hıdırzende piri var. Mesela genellikle adak orada kesilir, Etehan'ın mezarı var orada kesiliyor. Babamın köyünde Al Dede ocağı, Gerip Seyid'in ocağı var orada kesiliyor. En çok babamgilin köyünde bir var. Bu dağ çok büyük ve dağ ikiye ayrılıyor, içinden geçiliyor. Aparması çok zor ama kurban orada kesiliyor. Bizde en önemli şey bir şey var; Kurban Bayramı'nda kız evine kurban gider. Bu çok önemli bir gelenektir. Mutlaka kurban gider. Kurbanlık çok önemlidir. Kurban süslenir. Kına yakılır, zingirovlu, sesli şeyler asılır üzerine, kırmızı papuçlar giyindirilir. Benim çocukluğumda boynuna mutlaka kırmızı kurdele bağlardı. Öyle şekilde o kız evine gönderilir. İlk kezinde süslü gider. İki, üç yıl sürerse nişanlılık kız evine zorluk olmasın diye, kız evine kurbanı kesecek biri de gönderilir ya da kesip deriden ayırıp öyle gönderirler ama mutlaka kız evine kurban gider erkek evinden. Yani kurban, böyle kurban...var.

1.3. Kazakistan Sahası:

K.K-3: Kurban Bayramlarında kurban kesmek yeni oldu çünkü burada uzun yıllar Sovyet yönetimi altında yaşam sürdük biz din yasaktı. O sebeple insanlar Kurban Bayramı'nın önemini bile son 20 veya 30 yılda rahatça anlatabiliyorlar. Kurban genelde evde kesiliyor. Pazar yerinden satın alındıktan sonra akrabalar evde toplanıyor. Kurban etini dağıttıktan sonra kalan etten qurdaq olarak adlandırılan kavurmayı yapıyorlar, dağıtıyorlar.

1.4. Kırgızistan Sahası:

K.K-4: Kırgızistan'da... 70 sene boyunca Sovyet döneminde, ateist toplumda yaşayan halk için kurban kesme gibi âdetler yenidir. O da daha çok Kırgızistan'da oturan Türkler, dinî eğitimi olanlar arasında yoğunudur. Genelde öyle çok kurban kesme gibi âdet yok şimdilik. Kırgızistan'ın başkenti olan Bişkek'te çoğu kurbanlar, kurban kesen yerlerde biz onlara kasap diyoruz, oraya gidilir kesilir. Ama yerel evi yani apartman değil, bahçeli evi olan insanlar evde keserler. Mesela benim annem bazen koyun keser. Ama o kurban olarak değil, daha çok biz "tuloo" diyoruz ona. Anlamı ise belli bir iş, dilek, seyahat, hastalık vs. gibi amaçlar için yani o iyi gelsin diye dilek dilenerek kesmek demektir. Mesela ben Astana'ya gelmeden önce annem benim için koyun kesti. Anlamı ise benim doktora işim iyi olsun, hep başarıda okusun, sağlıklı dönsün dileğiyle... Köylerde ise kimse kasaba gitmez. Herkes evde keser. Bir de Kırgızistan'da hayvancılık esas olduğu için koyun, at, inek gibi hayvanları hep keserler. Bu sıradan bir iştir.

1.5. Kırgızistan Sahası Özgen Bölgesi:

K.K-5: Sovyet döneminde her türlü din yasaktı. Ayazgül bölgesinde din konusu hiç yoktu. Ben Kurban Bayramı'nı, Ramazan Bayramı'nı Türkiye'de eğitim görürken öğrendim. Bizim aile çevremizde bunu kutlayan yoktu ama güney bölgede Oş'ta bazı ailelerde namaz kılan insanlar olmuş ama bayram kutlamak pek yok genelde yasak olduğu için açıkça bayramlar kutlanmıyordu. Örf, âdete bağlı olarak bayram kutlanabilirdi ama kurban kesilmesi gerektiğini insanlar bilmiyorlardı o dönemde. Şimdi bağımsız olduğumuzdan itibaren bizde dinî akımlar başladı, çok çeşitli akımlar var. Bazı bölgelerde din konusu ağırlıklı, buralarda kurban kesiliyor. Topluca değil, ama illa Kurban Bayramı'nda kurban kesilecek diye bir âdetimiz yok. Bizim ailede birkaç kere bu bayramda kurban kesilmesi gerekiyormuş diye kurban kesildi mesela. Kendimiz için değil, yetersiz ailelere dağıtmak için yapıldı. Onun dışında maddi olarak imkânı olanlar da böyle bir şey yapmıyor. Bizde her zaman koyun kesilir, ikram edilir. Hayvancı toplumuz biz. Topluca misafir geldiği zaman 15, 20 koyun kesilir bizde. Ben bu miti ilk defa duydum Sovyet döneminde yasak olduğu için biz miti bilmiyoruz. Ben ne anneannemde ne de babaannemde bu miti duymadım. Biz yedi dedemize kadar akraba sayılırız ama Sovyetler nedeniyle pek namaz kılan, oruç tutan, Ramazan ya da Kurban Bayramı'nı kutlayan görmedim. Benim annem anlatırdı onun annesi namazını kılarmış mesela.

1.6. Özbekistan Sahası:

K.K-6: Bizde her zaman Kurban Bayramı kutlanmıştır. Kurban İslamiyet'in gerektirdiği gibi İslami usul ve kaidelerince kesilir, dağıtılır. Herkes bayramlaşır. Bayram kutlaması yapılır, bizde vardır gelenek.

1.7. Doğu Türkistan Sahası:

K.K-7: Kasgar, Artış, Aksu bölgesindeydik biz, şimdi Türkiye'deyiz. Bizde her zaman Kurban Bayramı yapılırdı. Kurban kesilirdi. Usul erkâna göre kesilirdi. Sonra dağıturlar, bir evde kurban kesilmiş olsa bile bir başkası mesela o da kesti ama getirir kesen eve de verir kurban etini. Eve gelen cemaat... çok olur... derken mahallenin erkekleri toplanıp sabah namazından başlar, akşama kadar bütün mahalleyle bayramlaşırlardı. Erkekler bayramlaştıktan sonra bayramın 3. ve 4. günlerinde hanımlar topluca bayramlaşırlardı. Bizde hep bayram vardı, şimdi nasıl ben de bilmiyorum.

Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Doğu Türkistan sahalarında yapılan mülâkatlarda kaynak kişiler, Kurban Bayramı'nda kurban kesilmesi gerekliliğinin yeni öğrenilmeye başlandığını dile getirmişler daha önce kurban kesimini sürekli yaptıklarını fakat adak, ocak kurbanı, dilek-istek kurbanı gibi farklı amaçlar için kurban kestiklerini ifade etmişlerdir. Türkiye sahasında ise Kurban Bayramı'nda her dönemde kesintisiz olarak kurban kesildiği fakat son dönemde kurban kesimi konusunda toplumda farklı fikirlerin dile getirildiği ifade edilmiştir.

2. Ülkenizde Kurban Bayramı'nın çıkış nedeni olarak bilinen; Hz. İbrahim oğlunu kurban etmek üzereyken Allah tarafından Cebrail aracılığıyla kendisine bir koç gönderilmesi ve Hz. İbrahim'in oğlu yerine bu koçu kurban etmesi miti/kıssası/olayı size çocukken anlatıldı mı; siz bunu çocuğunuza anlattınız mı?

Bu soruda Kuran-ı Kerim'de yer alan Hz. İbrahim kıssasından bahsedilirken kaynak kişilere; mitin, Sovyetler Birliği döneminde "uydurma hikâyeler" olarak tanımlanması göz önünde bulundurularak burada kullanılan "mit" sözcüğüyle kast edilenin Malinowki'nin görüşleri çerçevesinde ele alınan "gerçek hikâyeler" anlamıyla kullanıldığı özellikle belirtilmiştir.

2.1. Türkiye Sahası:

K.K-1: Evet, benim çocukluğumda kurban iki ay önceden alınır evin bahçesinde bakılırdı. Biz çocuklar onu besler, sever, onunla oynardık sonra bayram sabahı kurban kesilince ağlardık çok üzülürdük. İşte o vakit anneannem, babaannem, dedem artık kim yakınımızdaysa bize Hz. İbrahim'in kıssasını anlatırdı o zaman susardık, ağlamayı keserdik çünkü kurban kesilmezse babalarımız ya da kardeşlerimiz kesilecekti. Biz böyle büyüdük benim yaşım 70 ama şimdilerde büyük şehirler Kurban Bayramı'nda hep tatile gidiyor, kurban kesen yok gibi. Oralarda kim çocuğuna bunu anlatıyor bilmiyorum. Ama dindar aileler çok Türkiye'de, mutlaka anlatıyorlardır dindar olanlar. Kurbanı kimi kesilsin istiyor, kimi kesilmesin istiyor, karışık biraz.

2.2. Azerbaycan Sahası:

K.K-2: Bizde bu mit anlatılmaz. Evlerde böyle bizde bir babaanne ya da anneanne anlatsın çocuğuna neden bu kurbanlıktır ya da Hz. İbrahim'i anlatsın böyle bir şey yok bizde. Çocuklar kurban kesildiğini bilirler, babaları, dedeleri kurban keser bunu bilirler. Mesela fakirler kurban eti dağıtılır. Bunu bilirler. Kim kestiye konuya komşuya, fakire verir. Çocukların bu konuda hiçbir bilgisi yok. Benim çocukluğumda bana bu konuda hiçbir şey anlatılmadı. Bakü'deki evimiz bahçeliydi. Babam kurban kesilmeden birkaç gün önce gider kurbanı ayarlatır, getirir, bahçemizde keserdi. O zaman biz çocuklar ona bakmazdık. Bakılması doğru bulunmaz, bizi kurban kesilirken orada tutmazlardı. Benim oğlum şu anda 29 yaşında, kurban kesildiğinde çok kötü oluyor, kendini çok kötü hissediyor ve çok saçma bir şey olarak görüyor kurban kesilmesini. Oğlumun bütün arkadaşları aynı şekilde düşünüyorlar. Çocuklar korkmasın diye onları kurban kesilen yerden uzak tutarlar. Miti bilen yoktur. Köylerde de yok çünkü benim 12 ayımın 4 ayı köyde geçti. Köyle daima irtibatta oldum. Babam, annem, dedem hepsi... kimse bana böyle bir şey anlatmadı, bilmiyoruz.

2.3. Kazakistan Sahası:

K.K-3: Çocuklara mit pek anlatılmıyor. Çoğu bilmez. Sadece İmam Hatip gibi din ağırlıklı okullarda okuyan çocukların haberi oluyor o da bazıları... Kazakistan'da Türkiye'de olduğu gibi bir mitsel anlatım çok yok. Hz. İbrahim'in oğlu yerine koç kurban etme anlatısını ben hayatımda bir kere duydum. Çok çok yaşlı bir dededen. Gençlerin hiçbiri bunu bilmez, kimse anlatmaz çünkü hani bilen yok ondan... zaten artık dedeler, nineler çocuklara böyle mitik şeyler anlatmıyorlar çocuklar internetteler. Teknoloji büyüklerin çocuklara masal anlatmasını, efsane anlatmasını bitirdi. O anlatsa bile çocuk dinlemez. Kurban Bayramı bir görevi yerine getirme gibi...

2.4. Kırgızistan Sahası:

K.K-4: Kırgızistan'da böyle bir anlatım hiç duymadım ben. İlk kez şimdi senden duyuyorum. Biz ailemiz içinde kabilemiz için, atalarımız için kurban keseriz. Allah'a dua ederiz ama bunu bilmiyorum belki çok dindar aileler biliyorlardır. Yalnız bizde mit diye komünistler der. Biz mit demeyiz, dinî şeylerse mit denmez bizde. Kırgızistan'da bu mit genelde pek anlatılmıyor çoğu bunu mit olarak bile bilmiyorlar. Ama bazı dinî eğitimi olan ailelerde anlatılıyor olabilir. Ama o da Türkiye'den, belki de Mısır'dan dinî eğitim almış olan genç aileler arasındadır... Kurban kesme geleneği işte din eğitimiyle yeni yeni geliyor bize...

2.5. Özbekistan Sahası:

K.K-5: Evet Özbekistan'da kurbanlık tarihi anlatılıyor. Ama mit değil bu, Peygamberlerin hayatı, Hazreti-i İbrahim'in ve Hazret-i İsmail'in hayatı diye anlatılır. Bizde Peygamberler tarihine komünistler mit derler.

2.6. Doğu Türkistan Sahası:

K.K-6: Evet, Doğu Türkistan'da Kurban Bayramı'nın kökeniyle ilgili Hz. İbrahim ve oğlu İsmail hakkında bize bilgiler anlatıldı çocukken, biz de

çocuklarımıza anlattık. Uygurlarda bu mit hala anlatılıyor. Kurban da usulüne uygun olarak kesiliyor.

Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan sahalarında yapılan mülâkatlarda kaynak kişiler, Hz. İbrahim oğlunu kurban etmek üzereyken Allah tarafından Cebrail aracılığıyla kendisine bir koç gönderilmesi ve Hz. İbrahim'in oğlu yerine bu koçu kurban etmesi miti/kıssası/olayını bilmediklerini, kendilerine çocukken böyle bir anlatım yapılmadığını dolayısıyla kendilerinin de çocuklarına bu yönde bir anlatım aktarmadıklarını ifade etmişler; Türkiye, Özbekistan ve Doğu Türkistan sahalarında yapılan mülâkatlarda ise kaynak kişiler miti bildiklerini, kendilerine çocukken anlatıldığını dolayısıyla kendilerinin de çocuklarına aktardıklarını ifade etmişlerdir.

3. Ülkenizde kurban kestiğiniz zaman çevrenizdeki insanlardan ekolojik dengeyi bozduğunuz, hayvana zarar verdiğiniz ya da çevreye zarar verdiğiniz yönünde tepki alıyor musunuz?

3.1. Türkiye Sahası:

K.K-1: *Evet, ben Ankara'da ikamet ediyorum. Her Kurban Bayramı'nda bu konu tartışılır. Hatta hayvanların katledildiği söylenir ve ekolojik dengenin bozulduğu iddia edilir. Hayvanlara böyle zarar verilmesi doğru bulunmaz. Sokakta biri kurban kesmeye kalmamaz, kavga çıkar, belediye çağrılır. Bahçeli evi bile olsa şikâyet edilebilir çünkü kurbanın toprağa gömülen iç organlarına köpekler, kediler dadanır, pislik olur. Tabi Anadolu'da durum böyle değildir, orada kimse kimseye bir şey demez, bahçende istediğin gibi kurbanını kesersin ama büyük şehirlerde ekolojik dengeye, hayvana, çevreye zarar verildiği yönündeki fikirler ağırlıklı kurban konusunda...*

3.2. Azerbaycan Sahası:

K.K-2: *Bizde "hayvan bıçak için yaranmış" derler yani "hayvan bıçak için yararır" ve hayvana bıçak çekilir. Bizde bunun haricinde hayvanseverler gibi bir anlayış yok henüz. Henüz böyle bir anlayış yok. Hayvanseverlerin böyle bir şeyi yok bizde.*

3.3. Kazakistan Sahası:

K.K-3: *Kazakistan'da bu gibi durumu hiç duymadım ve rastlamadım. Bu gibi bir şey söz konusu olsa halk tarafında bunu söyleyen kişi dışlanır veya kötü sözlerle eleştirilerilir. Örneğin dinini bilmeyen dinsiz gibi görülür. Hoş karşılanmayan bir durumdur. Burada kesilen hayvanın bağış yapılması da söz konusu değildir. Hayvanı keser ve ailecek Kurban Bayramı geleneklerince eti dağıtır ve yerler.*

3.4. Kırgızistan Sahası:

K.K-4: *Bizde öyle kurban kesmeye karşı gelenler yok. Türkiye'deki gibi hayvanseverler uygulaması, karşı gelmesi yok. Kurbanlık için bayramın ilk gününden hayvan pazarına gidiyorlar eve getirip kesiyorlar ya da orada kasaplara vekaletini söyleyip kestiriyorlar. Çevreyi kirletme için laf söyleniyor ama Bişkek'te söyleniyor. Orada çoğu insan sokakta kurban kesilmesine karşı çünkü ondan sonra koyunun bağırsak gibi iç organları sokakta bırakılıyor, çok israf diyorlar ama*

genelde Kırgızistan'da hayvan kesmek esastır çünkü et esas yemek olduğu için israfsız kesilir ve hep paylaşılır. Şöyle demek daha iyi organlarını sokakta bırakırsa şehirde koku oluyor, pislik oluyor ondan istenmiyor ama güzelce keserse kimse karşı çıkmaz. İsrâf edilmesine karşı kızılıyor.

3.5. Kırgızistan Sahası Özgen Bölgesi:

K.K-5: Bizim örf ve âdetimizde koyun kesme olduğu için bizde öyle hayvanseverler koyun kesimine itiraz etmiyorlar. Bizde böyle bir anlayış yok. Çok değerli misafir geldiğinde, düğün olduğunda, kutlama yaptığımızda, bebek doğduğunda hep koyun keseriz biz. Mesela bize geçen hafta teyzem geldi. Çok uzun zamandır görüşmemiştik, biz ona kuzu kestik. Bazı aileler biraz kendilerini modern hissettikleri için koyun kesmeyebiliyorlar ama bu onların koyun sevmediklerinden değil, onlar da severler, yerler yalnız kendileri kesmeyebilirler. Örf, âdetinde olduğu için hayvan kesimine karşı olan bir tabaka yok bizim memlekette. Bizde hayvanseverler köpeklerle, kedilerle ilgileniyorlar. Onların öldürülmelerine karşı çıkıyorlar, bizde hayvan kesmeye karşı çıkan yok. Kurban Bayramı'nda kurban kesilmesi lazım düşüncesi bizde oluşmadı daha. Bizde öyle toplanıp kurban kesme âdeti yaygın değil, genelde dinî eğitim alan, dinî yaşamı yoğun olan ailelerde bu görülüyor. Türkiye bu konuda bize çok yardımcı oluyor. Mesela Oş Devlet Üniversitesi'nde Teoloji Fakültesi Türkiye Diyanet İşleri Vakfı tarafından kurban kesmek gerçekleştiriliyor.

3.6. Özbekistan Sahası:

K.K-6: Bizde hiç öyle bir şey yok. Neden çevreye zarar versin kurban? Hayvanlar zaten yenmek için kesiliyor, ekolojik dengeyi bozacak bir şey değil bu. Kurban bu şekilde karşı çıkan olursa ayıplanır bizde, dinde böyle şeyler olmaz. Kimse hayvan kesilmesine, etinin dağıtılmasına karşı çıkamaz bunun nesi kötü olur.

3.7. Doğu Türkistan Sahası:

K.K-7: Öyle bir şey hiç duymadım. Kurban kesmek bizde önemlidir. Kurban kesilince evin erkek çocuğunun alın ortasına parmak ile kan izi bırakırlar. Benim dönemimde, Doğu Türkistan'da kurban kesiliyordu. Kesilen kurban eve gelen cemaate yediriliyordu ve komşulara kurban kesse de kesme de dağıtılıyordu. Kurban etinin 4 gün içinde bitirilmesi anlayışı hâkimdir. Kesip buzluğa atmazlar kurban etini bizde hemen yenmesi lazım 4 günde bitmeli. Kurban kesme pazarları da yoktur ortalık kirlenmez. Büyük şehirlerde de her kurban kesen uygun bir yeri bulup keser. Kimse birbirine kızmaz, kirlentin burayı demez, kurbandır o, denmez öyle şeyler. Günah olur. Kurban kesenler de hayvanları sever, bu bir düşmanlık değildir ibadettir.

Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Doğu Türkistan sahalarının da yapılan mülâkatlarda kaynak kişiler, kurban kestikleri zaman çevrelerindeki insanlardan ekolojik dengeyi bozdukları, hayvana zarar verdikleri ya da çevreye zarar verdikleri yönünde tepki almadıklarını ifade etmişler; Türkiye sahasında ise kaynak kişiler bu yönlü tepkilerin var olduğunu ifade etmişlerdir.

4. Ülkenizde büyük marketlere vekalet vererek adınıza kurban kesilmesi ya da kurban kesmek yerine ihtiyaç sahiplerine kurbanın ücreti miktarınca yardım yapılması şeklinde bir uygulamanız var mı?

4.1. Türkiye Sahası:

K.K-1: *Evet, bizde büyük marketler kişilerden vekalet alarak onların adına İslami usullerle kurban keser, yüzer, parçalar ve bir kutuya koyarak kişilerin evlerine teslim eder. Ya da kişiler tarafından isteğe bağlı olarak yardım derneklerine, Lösev'e, Çocuk Esirgeme'ye, Türk Eğitim Derneğine, Silahlı Kuvvetler'e kurban ücreti miktarınca bağış yapılır. Bu durumun nedeni büyük şehirlerde kurban kesmenin zorluğudur. Ya da kişiler kurban kesilmesine karşıdırlar. Kurban anlam olarak yakınlaşma, yardımlaşma olduğu için bu şekilde yakınlaşmayı, yardımlaşmayı doğru bulan insanlar böyle yapıyorlar.*

4.2. Azerbaycan Sahası:

K.K-2: *Bizde marketler kurban kesmiyor, böyle bir geleneğimiz yok. Çünkü biz genellikle eti, marketten değil, kasaptan alıyoruz. Kurbanlık Bayramı döneminde Bakü'de, şehirden kırak yerlerde büyük yerler kuruluyor. Kurban satmak için. Yüz, yüz elli erkek oraya gidiyor. Almak isteyenler oradan kurban alıyolar. Yerinde kestirmek imkânı var. Mesela köyleri olanlar memleketlerine gider, memleketlerinde de kestirirler. Böyle bir şey de var. Bizde marketlerden kurban alma gibi bir anlayış yok. Bizde evlerde kesilir genellikle. Kurban Bayramı'nda bu ziyaretgahlar var ya oraya giderler orada kesilir. Mesela Kurban Bayramı'nda iki üç kişi bileşik olur bir hayvan alır ama tartıya konmaz. Kurban bizde tartıya konmaz. Aralarında pay ederler, tartmadan. Maddi bakımdan kurban kesme yapamıyorsa yapamaz bir şey olmaz. Kurban Bayramı'nda kurban kesme yerleri olur, giderler orada keserler. Bizde bir yere para yatırırım, yardım yapayım kurban olsun gibi bir anlayış da yoktur. Kurban parasını yatırırım benim kurbanım gelsin diye bir anlayış da yoktur.*

4.3. Kazakistan Sahası:

K.K-3: *Kazakistan'da Türkiye'de olduğu gibi parasını vererek bir kurum veya özel yerlerde kurban kesimi gibi bir durum yok. Biz hayvan satıcılarından ya da besicilerden hayvan alırız. Dinî görevimizi yerine getiririz. Hayvanımızı keser sonra dağıtırız. Türkiye'de siz hayvanın derisini THK'na bağışlıyorsunuz bizde böyle kurumlar yok. Herkes kestiği hayvanın kafasını, derisini, bağırsağını, ayağını her şeyini alır evine götürür, pişirir, kotarır, yer. Mesela koyunun başı, çok önemli bir şeydir. Kurban Bayramı'nda koyunun kafası ütülenir, temizlenir önemli konuklara ikram edilir. Biz bağış yaparız. Genelde şehirde yaşayan Kazaklar bağış yaparlar. Mesela Qamqorlıq, Qazaqstan Halqına, Azamat Aleueti, vb. kurumlara yapılır ama kurbanın parası karşılığında değil.*

4.4. Kırgızistan Sahası:

K.K-4: *Bizde herkes kendisi kurban keser, markete vermek diye bir şey yok. Bizde Türk Hava Kurumu'na deri verilmesi gibi bir şey de yok. Bizim örf ve âdetlerimizde düğün olsun birinin 50. ya da 70. yaş kutlaması ya da vefat olsun bizde büyük baş hayvan kesilir at, boğa, inek gibi... onları kesen usta insanlar var.*

Onlar gelir keserler. Belediyeler bazen yer ayarlayabiliyor. Pazar yeri gibi bir yer. Herkes burada kesebilir diyorlar. Bizde Kurban Bayramı zamanında Türk elçiliğinin binasında kurban kesiliyor, halka dağıtılıyor. Benim arkadaşlarım gidip sıraya girip kurban eti aldılar, ben hiç gitmedim. Kurban eti almadım ama onlar aldılar.

4.5. Özbekistan Sahası:

K.K-5: Bizde hiç böyle bir şey yok. Marketler senin adına kurban kesmez, size getirmez, dağıtmazlar. Kurbanın parası kadar birine yardım yapmak da olmaz. Kurban başka yardım başka. Kurbanın eti dağıtılır, ondan adı kurbandır. Yardımı parayla yaparsın ondan da kurban olmaz. Bizde böyle şey yok. Herkes gider kurbanını alır, keser.

4.6. Doğu Türkistan:

K.K-6: Türkiye'deki gibi market kurbanı hiç yok. Başıta yok. Her aile kendisi kesiyor. Kan akıtmak sevap, belayı defeder anlayışı var. Kızılay gibi öyle bir kurum olmadığı için bağış yapılmıyor, özellikle kurbanda bağış hiç yok. Bize bu mit anlatılıyordu, küçükken, onun için kurban kesmek çok büyük bir ibadet olarak biliniyor, hemen hemen durumu olan olmayan herkes kendine göre bir şeyler keser. Doğu Türkistan'da kurbanlar Türkiye'de olduğu gibi Migros gibi alışveriş yerlerinde kesilmez. Kişiler doğrudan kurbanlığın başında bulunur. Kurbanlar köylerde evlerde, şehirlerde belirlenen uygun kesim yerlerinde ya da sokaklarda kesilir. Doğu Türkistan'da kurbanlık yerine para gönderme yoktur. Ancak yurtdışındaki Uygurlar arasında bu vardır.

Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Doğu Türkistan sahalarında yapılan mülâkatlarda kaynak kişiler, büyük marketlere vekalet vererek adlarına kurban kesilmesi ya da kurban kesmek yerine ihtiyaç sahiplerine kurbanın ücreti miktarınca yardım yapılması şeklinde bir uygulamaları olmadığını ifade etmişler; Türkiye sahasında ise kaynak kişiler bu şekilde uygulamaların bulunduğunu ifade etmişlerdir.

5. Mit Ritüel Kuramı Bağlamında Kurban Geleneği

Görüldüğü gibi Kurban Bayramı'nda kurban kesilmesi konusunda Türkiye sahasında birçok farklılık mevcuttur. Türk dünyasında kurban kesme geleneğinde ekolojik bir zarara, hayvana, çevreye verilen bir zarara yol açıldığı düşüncesi mevzu bahis değilken, Türkiye sahasında bu konuların tartışıldığı ifade edilmektedir. Buna karşın Hz. İbrahim'in kıssası "kurban miti" Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan sahalarında bilinmezken Özbekistan, Doğu Türkistan ve Türkiye sahaslarında bilinmekte ve anlatılagelmektedir. Bu noktada mit ritüel kuramına göre Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan sahalarında kurban mitinin olmadığı fakat ritüelin devam ettiği görülmektedir. Bu ritüel, atalar kültü bağlamında devam etmektedir. Nitekim kaynak kişilerin: *Çok zaman bizim köylerimizde pirllerimiz var, ocaklarımız var. Halkın inandığı yerler, orada kesilir. Bakü'de de mübarek sayılan birkaç yer vardır orada kesilir. Bakü'ye yakın Hıdırzende piri var orada kesilir. (K.K-2) ile Biz ailemiz içinde kabilemiz için, atalarımız için kurban keseriz (K.K-4) beyanlarında atalar kültürünün varlığı açıkça görülmektedir.*

Atalar kültü toplumun sosyal yaşantısında bulunduğu noktayı, atalarına borçlu olduğunu düşünerek onlara karşı duyduğu saygının, beslediği sevginin göstergesi olarak gerçekleştirdiği ritüellerdir. Atalar kültü inancında, ataların yaşayan soyu üzerinde etkisi olduğuna ve yaşayanların olumlu ya da olumsuz eylemleriyle öbür dünyada refah veya ceza gördüğüne inanılmaktadır. Ögel (1979: 191); atalar kültürünü, “Türk kültürünün toplum yapısında olduğu gibi devlet yönetiminde de küçükler, daima büyüklerle saygı göstermek zorundaydılar. İşbara Kağan’ın oğlunun dediği gibi Büyük amcalar, kağan ailesinin büyüğüdür” sözleriyle ifade etmektedir. Atalar kültü, Türk toplulukların halk felsefesinin diğer bir söyleyişle geleneksel dünya görüşünün ortaya çıkmasına kaynaklık eden en yaygın halk fikirlerinden biridir (Çobanoğlu, 2023: 285). Bu bakış açısı doğrultusunda kurban kesme geleneğinde mit ritüelin atalar kültü bağlamında devam ettiğini söyleyebilmek mümkündür. Türkiye, Özbekistan ve Doğu Türkistan sahasında ise mit de bilinmekte ritüel de uygulanmaktadır. Bu durumda Lord Raglan’ın mitlerin tarihsel bir olayı aksettirmedeği, mitlerin bir kurala dönüştüğünü, ritleştiğini dolayısıyla tarihsel olarak gerçek olmadıkları ve mitlerin ortaya çıkışlarının ritüellere bağlı olduğu iddiası, Türk dünyası kurban geleneğinde doğrulanmamaktadır. Buna karşın mitlerin, tarihsel bir olayla ilgileri olsun olmasın onların dinî önemi olan unsurlar olduklarını iddiası ise Türk dünyası kurban geleneğinde bire bir karşılık bulmaktadır. Mit ritüel kuramına Malinowski’nin işlevsel bakış açısıyla bakmak ve mitlerin inanışları dile getirdiği, belirgin kıldığı, düzene koyduğunu; ahlak ilkelerini savunduğunu, rite ilişkin törenlerin etkinliğini güvence altına aldığını ve insanın uyması için yarar sağlayıcı kurallar sunduğunu, toplumsal açıdan büyük önem taşıdığını göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Tartışma

İnsanlığın kadim bilgiler ışığında ilerleyişinin sanal dünyaya, çevrimiçi yaşama aktarılacağı dönemin son basamağında, *Büyük Patlama Metaverse* evresiyle *Toplum 6.0 Ekolojik Sanayi Devrimi Süper Bilgi Toplum Biçiminin* yaşanmaya başlanacağı dönemin ilk basamağında bulunduğumuz bu dönemde, *Toplum 5.0 Süper Akıllı Toplum Biçiminde*, yaşanan teknolojik gelişmeler, Türk dünyasında özellikle Türkiye sahasında kadim kurban geleneği konusundaki fikirlerin ve uygulamaların form değiştirmesine yol açmıştır. Araştırmamız sonucunda, Türkiye sahası ile Türk dünyası arasında geleneğe bakıştaki bu farklılık net bir şekilde bulgulanmıştır. Dünyanın geçiş yaptığı Türkiye’de ise henüz arsa almak suretiyle bir yatırım alanı olarak değerlendirilen metaverse çevrimiçi yaşam, kısa bir süre sonra tıpkı cep telefonları gibi hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline gelecektir. (Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz). (Çobanoğlu, 2023)

Bugün Türkiye sahasında kurban geleneğinde yaşanan değişimin *Toplum 6.0 Ekolojik Sanayi Devrimi Süper Bilgi Toplum Biçiminin* yaşanmaya başlanacağı dönemde tüm Türk dünyasında görülmesi olası sonuçlardan biridir. Bu noktada geleneklerimizi yaşatmak konusunda alacağımız önlemlerden biri; teknolojinin getirdiği yeni yaşam biçimi metaverse’de, *Türk Kültür Metaverse’leri* kurarak geleneklerimizi, göreneklerimizi, âdetlerimizi metaverse ortamına aktarmamız ve

dijital yaşam destekli olarak kültür varlığımızı yaşatmamızdır. Alınacak bir diğer önlem ise akademik çalışmaların yeni teknolojilerle eşgüdümlü olarak ortaya konulacak yeni yöntemler ve yeni kuramlarla yapılmasıdır. Bu çalışmaların yapılması günümüz Türk dünyası açısından bir gereklilik durumundadır. Bu bağlamda tüm bu sebeplerle akademik çalışmalarda yeni teknolojilerin ışığında ilerleyen çalışmalara öncelik verilmesini önermekteyiz.

Bulgular

Bu çalışmada; *Türk Dünyasında Kurban Olgusu; Kuran-ı Kerim’de Kurban Olgusu; Sâffât Süresi’nde Kurban Olgusu; Mit-Ritüel Kuramı; Mit Ritüel Kuramı Bağlamında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Doğu Türkistan ve Türkiye Türkleriyle Yönlendirilmiş Görüşme Yöntemiyle Yapılan Mülâkatlar Bağlamında Kurban Geleneği ve Mit Ritüel Kuramı Bağlamında Kurban Geleneği* başlıkları altında Türk dünyasında kurban geleneği, mit ritüel kuramı bağlamında araştırma evreni olarak seçilen *Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Doğu Türkistan ve Türkiye* sahalarında, her ülkeden 2 kişi olmak kaydıyla 18 yaş üstü 12 kişi ile whatsapp üzerinden yönlendirilmiş görüşme yöntemiyle kaynak kişilere sorulan 4 soru çerçevesinde yapılan mülâkatlar doğrultusunda incelenmiş, geçmişteki ve günümüz Toplum 5.0 Süper Akıllı Toplum Biçimi kapsamında gelenekte yaşanan değişimler ve sabit unsurlar tespit edilmeye çalışılmış ve Toplum 6.0 Ekolojik Sanayi Devrimi Süper Bilgi Toplumu döneminde gelenekte yaşanacak olası uygulama değişimlerinin neler olabileceği konusunda fikirler dile getirilmiştir.

Araştırmanın sonucunda; Kurban Bayramı’nda kurban kesilmesi konusunda, Türkiye sahasında birçok farklılık yaşandığı gözlemlenmiştir. Türk dünyasında kurban kesme geleneğinde ekolojik bir zarara, hayvana, çevreye verilen bir zarara yol açıldığı düşüncesi mevzu bahis olmamakla birlikte Türkiye sahasında bu konuların tartışıldığı saptanmıştır. Buna karşın Hz. İbrahim’in kıssası “kurban miti” Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan sahalarında bilinmezken Özbekistan, Doğu Türkistan ve Türkiye sahalarında bilinmekte ve anlatılmaktadır. Bu noktada mit ritüel kuramına göre Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan sahalarında kurban mitinin olmadığı fakat ritüelin atalar kültürü bağlamında devam ettiği görülmektedir. Bu devamlılık kaynak kişilerin beyanlarıyla ispatlanmaktadır. Bu durumda Lord Raglan’ın mit ritüel kuramı doğrultusunda; Raglan’ın mitlerin tarihsel bir olayı aksettirmedeği, mitlerin bir kurala dönüştüğünü, ritleştiğini dolayısıyla tarihsel olarak gerçek olmadıkları ve mitlerin ortaya çıkışlarının ritüellere bağlı olduğu iddiası, Türk dünyası kurban geleneğinde doğrulanmadığı buna karşın mitlerin, tarihsel bir olayla ilgileri olsun olmasın onların dinî önemi olan unsurlar olduklarını iddiasının ise Türk dünyası kurban geleneğinde bire bir karşılık bulduğu tespit edilmiştir.

Bu bağlamda çalışmanın amacını oluşturan mit ile ritüel unsurlarının değişen toplum biçimleriyle birlikte gelenekler üzerindeki etkisinin ne olduğunun ve geleneklerin sürdürülebilirliği noktasında mit ile ritüel unsurlarının herhangi bir katkısı olup olmadığının ortaya konulması noktasında; atalar kültürü mitinin, ritüelin uygulanmasını sağlayarak geleneğin devamlılığında önem teşkil ettiği tespit edilmiştir. Yine çalışmanın amaçlarından birini oluşturan Toplum 6.0 Ekolojik

Sanayi Devrimi Süper Bilgi Toplumu döneminde gelenekte yaşanacak olası uygulama değişimlerinin neler olabileceği konusunda; dünyanın geçiş yaptığı fakat Türkiye’de henüz arsa almak suretiyle bir yatırım alanı olarak değerlendirilen metaverse çevrimiçi yaşamın, kısa bir süre sonra tıpkı cep telefonları gibi hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline geleceği ifade edilerek bugün Türkiye sahasında kurban geleneğinde yaşanan değişimin Toplum 6.0 Ekolojik Sanayi Devrimi Süper Bilgi Toplum Biçimi’nin yaşanmaya başlanacağı dönemde tüm Türk dünyasında görülmesinin olası sonuçlardan biri olduğu ifade edilmiştir. Bu noktada geleneklerimizi yaşatmak konusunda alacağımız önlemlerden birinin; teknolojinin getirdiği yeni yaşam biçimi metaverse’de, *Türk Kültür Metaverse’leri* kurarak geleneklerimizi, göreneklerimizi, âdetlerimizi metaverse ortamına aktarmamız ve dijital yaşam destekli olarak kültür varlığımızı yaşatmamız fikri ileri sürülmüş alınacak bir diğer önlem olarak akademik çalışmaların yeni teknolojilerle eşgüdümü, yeni yöntemler ve kuramlar ortaya koyarak yapılması önerilmiştir. Nessillerin bu teknolojilerden haberdar olarak yetiştirilmesinin ve akademinin bu konuda öncülük yapması gerekliliği belirtilmiş ve bu önemli konuda yapılacak çalışmaların günümüz Türk dünyası açısından büyük önem arz ettiği dile getirilmiştir.

Sonuç

Bütün toplumlar kendi varlıklarını; ait oldukları coğrafi bölgenin şartlarına, tarihi alt yapılarına, mitolojik arka planlarına göre yapılandırdıkları halk felsefesi doğrultusunda ortaya koyar ve bu halk felsefesine göre hareket ederler. Türk dünyası güçlü bir tarihi alt yapıya, güçlü bir mitolojik arka plana sahiptir ve çok büyük bir coğrafyaya yayılmıştır, varlığını, birliğini uzak tarihi geçmişten bugüne kadar sürdürmüştür. Bu birliktelik âdet, gelenek, görenek, töre ve örflerinin devamlılığıyla sağlanmaktadır. Teknolojinin gelenekler üzerindeki olumsuz tesirlerini silmek yine teknolojinin getirdiği yenilikleri Türk dünyasının hayatına katmakla mümkün olabilir. Değişen dünyaya ayak uydurmak ve gelecekteki olası değişimlere karşı önlem almak amacıyla bu alanda yapılacak çalışmalara ağırlık vermek bugün olduğu gibi gelecekte de Türk dünyasının birlikteliğinin teminatı durumundadır.

KAYNAKLAR

1. Baş, M. (2016). “Dinlerde ve Geleneksel Türk Dini Tarihinde Dağlarla İlgili İnanışlar Üzerine Bir İnceleme.” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*.
2. Çobanoğlu, Ö. (2001). “Türk Mitolojisi.” *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi Kitabı*, İçinde, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
3. Çobanoğlu, Ö. (2014). *Türk Edebiyatının Mitolojik Kaynakları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
4. Çobanoğlu, Ö. (2024). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemlerine Giriş*. 14. Baskı., Ankara: Akçağ Yayınları.
5. Çobanoğlu, S. (2020). “Abakan Türklerinin (Sagay) Destanlarında Halk İnançları Bağlamında Dağ Kültü.” *Türk Kültürü ve Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*.
6. Çobanoğlu, S. (2023). *Halkbilimi ve Metaverse Yeni Dünyaların Beşiğinde*. Çanakkale: Paradigma Yayınları.

7. Çobanoğlu, S. (2023). “Köroğlu’nda Atalar Kültü Bağlamında Halk Fikirleri ve Anlatım Türlerinde Retorik Reformasyon.” Prof. Dr. Mustafa Arslan Armağanı Kitabı İçinde, Çanakkale: Paradigma Yayınları.
8. Eberhard, W. (1996). *Çin’in Şimal Komşuları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
9. Erginer, G. (1997). *Kurban Kurbanın Kökenleri ve Anadolu’da Kanlı Kurban Ritüelleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
10. Gömeç, S. (1998). “Ergenekun Yurdun Adı.” *Meslek Hayatının 25. Yılında Prof. Dr. Abdulhaluk M. Çay Armağanı*. İçinde, Ankara.
11. Gömeç, S. (2003). “Eski Türk İnancı Üzerine Bir Özet.” *Tarih Araştırmaları Dergisi*.
12. Malinowski, B. (1998). *İlkel Toplum*. (Çev. Hüseyin Portakal), Ankara: Öteki Yayınevi.
13. Ögel, B. (1979). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. Ankara: TTK Yayınları.
14. Raglan, L. (1955). “Myth and Ritüal.” *Journal of American Folklore*.
15. Sönmez, S. (2008). Türklerde Dağ Kültü İnancı ve Altay, Tıva ve Şor Destanlarında Dağ, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sözlü Kaynaklar

- K.K-1:** Göktuğ, A. Türkiye (Müstear), 1968, Öğretmen. (Görüşme: 3 Ağustos 2024).
- K.K-2:** Ercan, B. Azerbaycan (Müstear), 1980, Öğretim görevlisi. (Görüşme: 4 Ağustos 2024).
- K.K-3:** Güneş, Z. Kazakistan (Müstear), 1982, Üniversite öğrencisi. (Görüşme: 14 Ağustos 2024).
- K.K-4:** Elitez, A. Kırgızistan (Müstear), 1990, Doktora öğrencisi. (Görüşme: 11 Ağustos 2024).
- K.K-5:** Dönmez, K. Kırgızistan, Özgen Bölgesi (Müstear), Tercüman. (Görüşme: 22 Ağustos 2024).
- K.K-6:** Açikel, F. Özbekistan, (Müstear), 1973, Emekli serbest meslek. (Görüşme: 27 Ağustos 2024).
- K.K-7:** Mahmut, G. Doğu Türkistan, (Müstear). 1991, Öğretim görevlisi. (Görüşme: 1 Eylül 2024).

Саджиде Чобаноглу (Турция)

Миф о ритуальной теории сообщества в тюркском мире 6.0 экологическая промышленная Революция до суперинформационного общества, традиция жертвоприношения в её постмодернийском контексте

Резюме

Первые образцы технологических разработок, с которыми мы сталкиваемся в наш век, относятся к древним временам. Стремясь придать жизни смысл, люди используют мифы, сказки, легенды; Они создавали культы, ритуалы, традиции и зависящие от них ценности, пытаясь таким образом сделать свою жизнь осмысленной. Традиция жертвоприношения - это древняя традиция, практикуемая всеми общинами тюркского мира. В этом контексте жертвенная традиция является одним из важнейших феноменов функциональности на этапе придания жизни смысла. Период, в ко-

тором мы живем; Форма Супер Умного Общества 5.0 — это последний шаг фазы Метавселенной Большого Взрыва, где прогресс человечества, в свете древних знаний будет перенесён в виртуальный мир и онлайн-жизнь, а Общество 6.0 — это первый шаг перед Экологической Индустриальной Революцией. Технологические разработки в этот период привели к изменению формы идей и практик относительно древней жертвенной традиции в тюркском мире, особенно в Турции.

В данном исследовании в контексте мифо-ритуальной теории изменения и фиксированные элементы жертвенной традиции будут определены посредством интервью, проведенных в Азербайджане, Казахстане, Кыргызстане, Узбекистане, Восточном Туркестане и Турции с использованием метода направленного интервью. Цель – выявить влияние элементов мифа и ритуалов на изменение социальных форм и традиций.

Ключевые слова: *мифо-ритуальная теория, традиция жертвоприношения, тюркский мир, контекст постмодерна, экологическая промышленная революция.*

Sajide Chobanoghlu (Türkiye)

Tradition of Sacrifice with the Postmodern context before Society 6.0 Ecological Industrial Revolution Super information Society with the myth ritual theory in the Turkic world

Abstract

The first designs of the technological developments that we encounter in our period date back to the ancient times, to mythological periods of humanity. A human, being in an effort to mean the life, had created myths, fairy tales, legends, cults, rituals, traditions and values related to them, and had tried to make their lives meaningfully. The tradition of sacrifice is an ancient tradition applied by all communities of the Turkic world. In this context, the tradition of sacrifice is one of the most important facts regarding functionality in the phase of giving meaning to life. The period we live, Society 5.0 Super Smart Society Form is the last step of the “Big Bang” Metaverse phase, where humanity’s progress in the light of ancient knowledge will be transferred to the virtual world, and online life, and it is the first step of Society 6.0 Ecological Industrial Revolution Super Information Society. The technological developments appeared in this period have led to a change in the form of ideas and practices on the ancient tradition of sacrifice in the Turkic world, especially in the territory of Türkiye.

In this study, the changes and fixed elements existed in the tradition of sacrifice in the past and in the context of present Society 5.0 Super Smart Society Form will be determined through interviews conducted in Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, East Turkistan and Türkiye by using the directed interview method in the context of myth ritual theory, and ideas will be put forward as to what might be the possible practice changes that will be experienced in the tradition during Society 6.0 Ecological Industrial Revolution Super information Society. The aim of the study is to reveal what is the impact of myth and ritual elements on traditions with changing forms of society and whether myth and ritual elements have any contribution to the sustainability of traditions.

Key words: *Myth Ritual Theory, Sacrifice tradition, Turkic world, Postmodern context, Ecological Industrial Revolution.*